

Ticarî siyasetin tarihî tekâmülü üzerine umumî bir nazar

İktisadî meseleler içinde aktualitesini daima muhafaza eden bir mesele varsa o da beynelmilel ticaret meselesidir. Harbiumumiden beri dünyayı gittikçe daha fazla bir mikyasta kaplıyan kesif himaye bulutu zamanımızda bu meselenin her meseleden ziyade mevzuubahs ve münakaşa olmasını icap etmektedir. Beynelmilel ticaret işleri liberal ve devletçi siyasetlerin en mühim tesadüm noktası olmak itibarile, zamanımızda devletçiliğin aldığı geniş mevkiden sonra, bunu gayet tabii görmek icap eder. Bu makale ile bir buçuk asırdanberi bu kadar münakaşa edildiği halde henüz kat'î formülünü bulmaktan çok uzak olan serbesti ve himaye münakaşatını tazelemek maksadını takip etmiyoruz. Maksadımız, bir kaç asırdanberi beynelmilel siyasetin harici ticarete almış olduğu vaz ve revşi göstermek ve bunun tarihi tekâmülünü kuş bakışı bir nazarla takip ederek işi zamanımıza kadar getirmektir. Bir kelime ile olması lâzım gelenden ziyade olanı göstermeğe çalışacağız. Harici ticarete memleketimiz siyasetinin tekâmül tarzını diğer devletlerinki ile mütevazi olarak yürütmek kabil olmadığından bunu, biraz daha etraflıca, bu makaleyi takip edecek olan ikinci bir makalede tetkik edeceğiz.

Devletler arasında ticaret kurunuulâ ve kurunuvustada bugünkü ehemmiyeti haiz olmazdı. O zaman bu ticaret denizci ve nakliyeci bazı devletlerin tahtı inhisarında gibi idi, denilebilir. İlk devirde Finike ve Kartaca, orta devirde Venedik, Cineviz ve Hanzeatik şehirler, yeni devir ipdasında, yani on beşinci asır nihayetlerinde, Holanda gibi devletler bu ticarete en mümtaz mevkii ihraz etmişler ve diğer devletleri adeta pasif bir vaziyette bırakmışlardı. Bu pasif memleketler, uzaktan gelen tacirleri, bugün Afrikanın yarı vahşi kavimlerinin Avrupalı tacirleri kabul ettikleri gibi, biraz hatırnevazlıkla kabul ederler; kendilerinde olmıyan eşyayı ge-

tirdikleri ve mebzulen bulunan malları götürdükleri için bunlara müsaadeta bile bulunurlardı.

Bununla beraber bu sahabet ve müsaadelerin çok kere bazı resimler alınmak suretile ödetildiği vaki idi. Bunun için, eğer bunlara gümrük resmi namı verilebilirse, ilk gümrük resimlerinin hamî değil, sırf malî maksada müstenit olduğu kolaylıkla kabul edilir. Zaten milli sanayi henüz vücade gelmiş olmadığından ortada himaye olunacak bir şey de yoktu.

On altıncı asırda vaziyet değişmeğe başlıyor. Bir kere bu asır büyük bahrî yolların açıldığı, denizciliğin terakki ettiği asırdır. Bu tekâmül bey-nelmilel ticarete o zamana kadar tanınmamış bir vü'sat vermiştir. Ticaret Sur'un allıkları, Venedik'in dantelaları, sıcak memleketler baharatı gibi lüks eşyasına inhisar ettiği zaman devletler arasında rekabet mevzuubahs olamazdı. Fakat artık nakliyat, zahire, kumaş gibi harcıâm eşyasını da vasi mikyasta nakledecek bir hale gelince bu rekabet oldukça şedit bir halde hissedilmeğe başlanmıştır.

Diğer taraftan bu asır derebeyliğin yıkılmağa yüz tuttuğu, bugünkü büyük devletlerin esaslarının yeniden kurulduğu asırdır. Milliyet fikirleri de bu asırdaki inkişaf etmeğe başlıyor ve devletlerin en mühim meşgalelerinden biri haricî ticareti memleketin servetinin ve şevketinin artması hususunda bir vasıta gibi kullanmak, yani bu bapta milli bir siyaset vücade getirmek oluyor.

Bu fikirleri ilk ortaya atanların merkantilistler olduğu malûmdur. Bunun için bu sisteme « merkantil sistem » ve on beşinci asır sonunda açılıp ta on dokuzuncu asıra doğru kapanan bu devreye de « merkantilizm devresi » namı verilir.

Doktrin sahasında merkantilistler bugünkü himayecilerin büyük babalarıdır. Uzun müddet bunların yalnız altuna ehemmiyet verdikleri müdafaa olunmuştur; bu belki bolyonistler, yani ilk merkantilistler için doğru idi; fakat bu baptaki efkâr yavaş yavaş tekâmül etmiş, memlekette sanayi vücade getirmek için devletin müdahalesini talep etmek fikirlerine doğru yürümüştür. Bunun en kısa yolu gümrük setleri vasıtasile ecnebi rekabetinin önüne geçmektir; bunlar, yalnız ithalâtta değil ihracatta da, ya müstehlikleri veya sanayii himaye maksadile, memnuiyet veya resimler vazını tavsiye etmekte idiler. 1660 tarihinde İngilterede ihracı memnu ve yahut ağır resimlere tâbi olan iki yüz kalemden fazla eşya vardı. Mamafî merkantilistler yalnız bununla kalmamışlar, primler vermek, denizciliği ko-

rumak devlet tahsisatı ile millî imalâthaneler *Manufactures nationales* vücade getirmek, memlekete mütehasıs amele celp ve haklarında sahabet göstermek gibi tedbirlerle de himaye sahesını genişletmişlerdir. Bu teklifler yalnız doktrin sahasında kalmamış, devlet adamları da bunları kendilerine mal etmiş olduklarından iptida « sistem kolonyal » ve daha sonraları merkantil veya himayekâr sistem namı altında ilimden siyaset sahasına intikal etmiştir.

Bu siyasetin en mantıkî ve en müselsel bir şekilde tatbikini görmek için on yedinci asır ortalarına, İngilterede Kromvel ve Fransada Kolber zamanlarına kadar gelmek icap eder.

İngilterede 1651 de esası Kromvel tarafından kurulmuş ve müteaddit tadilat ile tam iki asır müddet yaşamış olan seyrü sefain kanunu *Acte de Navigat'on* tam manasile bir merkantilist eseridir. Bu kanun mucibince dahili kabutaj, bütün müstemlekât ticareti ve başlıca maddelerin ithali, İngiliz gemilerine hasredilmiş, başka gemilerle gelen mallar daha ağır resimlere tâbi tutulmuş, ecnebi antrepolardan mal ithali men, gemi inşaâtı primlerle teşvik olunmuştur. Garibi şu ki İngilizler ecnebî sefaine karşı her nevi tahditleri vaz ettikleri halde diğer memleketlerin mukabelei bilmişil tedbirlerini daima gayri meşru tanımışlardı. *Cromwell* den az sonra buğday fiatı düştükçe ithalât resimlerinin artması gibi mütehavvil bir mikyasa müstenit olan meşhur buğday kanunları *Corn laws* başlamış ve İngiliz hububatçılığını himaye etmek isteyen bu sistem de iki asra yakın bir müddet yaşamıştır. Aynı zamanda hayvancılık balıkçılık ta ağır resimlerle mükellef kılınmış, iptidaî maddelerin ihracı da memnuiyetlere veya ağır resimlere tâbi tutulmuş, fakat sanayi himayesinde çok ileri gidilmemiştir.

Fransada Kolber'in namına izafetle *Colbertisme* namını taşıyan sistem de inkılâbı kebir yakınlarına kadar bir asırdan fazla müddet devam etmiştir. Bunu 1" mamul maddelerin ithalini memnuiyetler veya hamî resimlerle güçleştirmek 2" makûsen iptidaî ve gıdaî maddeleri ve fabrikalara yarayacak bilcümle vesaiti hafif resimlere tâbi tutmak 3" bazı iptidaî maddelerin bazılarının ihracını men etmek, 4" ihracatı muafiyetler veya prim itası ile teşvik etmek suretleriyle hulâsa etmek mümkündür.

Bu devirde merkantil siyaset takip eden yalnız bu iki büyük devlet olmayıp İspanya, Portekiz, Holanda gibi müstemleke sahibi memleketlerde bilhassa müstemleke siyaseti halinde, aynı neviden bir çok tahditler kabul etmişlerdi; Avusturya 1775 gümürük ittihadından 19 uncu asır orta-

larına, Alman devletleri 1818 gümrük ittihadına kadar aynı mahiyette kanunlara tâbi olmuş, yalnız İtalya bu memlekette cari olan siyasi karışıklardan dolayı bu devir zarfında harici ticaret siyasetini evvelkiler gibi sistematize edememiştir.

Hulâsa 19 uncu asra tekaddüm eden takriben 3 asır zarfında Avrupada gümrük resimleri mali maksattan ziyade hamî maksatlar takip etmiş ve bunun derecesi memleketten memlekete değişmiştir.

Merkantil siyasetine doktrin sahasında ilk darbe vuranların *Physiocrates* ler olduğu malûmdur. Binaenaleyh ilk serbest mübadele fikirleri bunlarla doğmuştur. Bunların « bırak yapsın, bırak geçsin *Laisser faire laisser passer* » kaidesi istihsal ve tedavülde serbesti manasını ifade eder. Fransada lesefer kaidesi turgo ve onu müteakıp inkilâbı kebir devrinde siyasete intikal etmiş, imalâtı, istihsalâtı ve dahili ticareti baltalıyan korporasyon tahditleri tamamen ortadan kalkmıştır. Lâkin fizyokratlar beynelmilel ticaret meselesile bilhassa uğraşmağa vakit bulamadıkları gibi daha ziyade bu ticareti istihdaf eden lese pase kaidesinin siyasete intikali de o kadar kolay olamamıştır. Bunun sebebini Avrupanın 19 uncu asır iptidasındaki siyasi vaziyetinde aramak lâzımdır. Ticarete serbestinin teessüsü için cemiyetlerin sulh ve vifak halinde olmaları lâzımdır. Halbuki bu zamanlarda Napolyon muharebeleri Avrupayı kana boyamakta idi. Napolyonun ilân ettiği *Blocus continental* biri Avrupanın İngiltere ile ticaret yapmasını tamamen men etmiyorsa bile oldukça eşkâl etmekte idi. Böyle bir vaziyette siyasetin mübadelâtın serbestisinden bahse imkân bulamıyacağı gayet tabiidir.

Serbest mübadele fikirlerinin siyasete intikal ederek canlanmağa başlaması Avrupanın başından harp âfetinin mündefi olmasından sonra vaki olmuştur. Bu bapta ilk adımı atan İngilteredir. Ve aşağıda göreceğimiz gibi en son çıkacak olan da yine İngiltere olacaktır. İngiltere zaten sey-rüsefain ve buğday meselesi müstesna olmak üzere hiç bir zaman Avrupa derecesinde himayci olamamıştır. Bu memleketin merkantilist devirde aktettiği iki muahede vardır ki bunlardan âmiline izafeten Methuen namını taşıyanı 1703'de Portekiz ve Eden namını taşıyanı da 1786 de Fransa ile aktedilmişti; bugünkü muahedelere kıyas edilecek olursa bunları serbesti esasına müstenit iki muahede addetmek kabildir; 19 uncu asır iptidalarında *Smith* ve hatta *Ricardo* ve *Mill* in umdelerinin intişarı sayesinde serbesti fikirleri İngilterede epiyce olgun bir hale gelmiş bulunuyordu.

Şevketi sınıaye itibarile de bu zamanda İngiltere hiç bir memleketin rekabetinden korkmayacak bir dereceye yükselmişti. Bunun içindir ki bilâhare Bismark İngilterede serbestii mübadelenin kabulünü bir devin bütün dünyaya meydan okuması kabilinden bir şey olarak telâkki edecektir. Napolyon muharebatı devresi kapanınca İngilterede siyaset, biraz tereddütler geçirmekle beraber, serbesti fikirlerini yavaş yavaş kendisine mal edinmiş, 1815 den sonra, mamul maddeler üzerinden resimler tenzil olunmağa başlamıştır. Hububat üzerindeki resimlerin kalkması için biraz daha zaman geçmesi lâzım gelmiştir. İngilterede arazi büyük parçalar halinde aristokrasi sınıfının elindedir. Lortlar Kamarasına hâkim olan bu sınıf, malikânelerinin kıymetten düşmemesi için, buğday resimlerinin ilgasına daima muhalefet etmişlerdir. Bu muhalefeti yenmek için büyük siyasi mübarezeler vaki olmuş, 1838 de Mançisterde teşekkül eden *Corn laws* aleyhtarları lîgnik başına geçen meşhur *Cobden* in yılmak, yorulmak bilmeyen mücahedeleri neticesinde, yalnız bir sınıfın menfaatine, ekmeği pahaltı yiyen halk kütlesi serbesti fikirlerini benimsemiş, 1846 da nazır *Robert Peel* in alenen ihtida ederek serbesti akidesine temayül etmesi üzerine buğday kanunları tamamen ortadan kalkmıştır; bu çok büyük bir muvaffakiyet idi; bundan sonra pil ve onu takip eden Gladiston zamanlarında, az zaman içinde, himaye binası tamamen yıkılmış hattâ iki asır müddet İngilterenin bahri şevketinin mebnası farz olunan seyrü sefain kanunu da ortadan kaldırılmıştır. Bu suretle serbest mübadele fikri İngilterede mutlak bir galibiyet temin ve İngiliz gümrükleri en ziyade İngilterede yetişmeyen ve dahilde istihlâk resmine tâbi tutulan kahve, çay, kakau, tütün gibi mahdut eşyadan, sırf mali maksada binaen, vergi alan bir müessase haline inkılâp etmiştir.

Serbestî vadisinde Fransa İngiltereyi ancak 1860 dan sonra ve epice müfit bir mikyasta, takip edebilmiştir : Bu tarihe kadar Fransa ithalât hususunda memnuiyetçi denecek kadar sıkı bir himaye rejimi takip etmekte ve yünlü, pamuklu gibi en mühim mallar gayet ağır resimlere tâbi tutulmakta idi. *Bastia* nın 1846 da İngiliz serbest mübadele ligine müşabih olarak, tesis ettiği cemiyet ve bütün gayret ve talâkatile müdafaa ettiği akide, içtimaî şeraitin başka olmasından dolayı, Fransada aynı muvaffakiyeti temin edememiş ve ancak imparatorluğun teessüsünden sonra, demokratik temayüllere malik olan ve İngiltere ile siyasi bir tekarüp temin etmeğe çalışan Üçüncü Napolyon'un şahsi teşebbüsatile, bu yolda nisbi

adımlar atılabilmiştir: 1860 da nazır iktisatçı *Michel Chevalier* nin himmetile aktedilen Fransa - İngiltere ticaret muahedesi memnuiyetleri ilga etmek, mamulâtı ancak % 15 derecesinde bir vergiye tâbi tutmak, mevaddı iptidaiyeyi büsbütün resimden muaf kılmak suretile liberal sahada oldukça vasi bir adım atmış oluyordu. Üçüncü Napolyon bu muahedeyi, kanun-esasidaki salâhiyetinden istifade ederek, meclisten geçirmeksizin tasdik ve Fransa bunu homurdanarak kabul etmiş olmakla beraber memleket bu siyasetten 1880 e kadar ayrılmamış ve diğer devletler de, aynı liberal esasa müstenit bazı mukaveleler aktetmiştir. Bununla beraber, Fransada soğukça kabul edilen bu muahedeler, Avrupanın diğer memleketleri üzerinde şayanı hayret denecek derecede bir tesir icra etmiş, bunlarla ticaret siyaseti tarihinde serbest mübadelenin kat'iyen teessüsüne doğru yeni bir devir açıldığı iddia olunmuş ve Avrupada bir çok devletler Fransaya imtisalen bir çok mukaveleler aktetmişlerdir. 1875 tarihinde Avrupada İngiltere, Holanda, Belçika devletleri hemen de mutlak ve başta Fransa olmak üzere İtalya, Rusya, Avusturya gibi devletlerde oldukça nisbi bir serbestî siyaseti takip etmekte idi.

Serbest mübadele siyasetinin ihraz ettiği bu zafer uzun sürmemiş, ancak yirmi sene kadar yaşiyabilmiştir. Bir kere Müttehidei Amerika gibi büyük bir devlet bu serbestii hareketin haricinde kalmıştı. Müttehidei Amerika yalnız siyasette değil, doktrinde de daima himayeci bir memlekettir. Himayenin iki büyük müdafii, Alman *List* ile Amerikalı *Carey* nazariyelerini bu memlekette neşir ve tamim etmişlerdi. Bundan başka himaye fikri Amerikanın istiklâl tarihine bağlıdır. Zira ana vatan olan İngiltereye karşı ilk isyanın sebebi bu memleketin kendilerine « bir at nalı bile » yapmağa müsaade etmemesi olmuştur. 1812 de hafif nispetlerle başlıyan himaye resimleri gittikçe artmış ve şiddetini her devrede artırmıştır. Himaye için iptida yeni doğan san'atleri desteklemek nazariyesi ortaya sürülmüş, 1860 tarihlerinde İftirak muharebesi masraflarına karşılık bulmak üzere resimler artırılmış, nihayet muharebeden sonra gümrük varidatı fazla gelip te Amerika bu fazlayı ne yapacağını bilemiyerek, senelerden sonra, eski harp malûl ve yetimlerine milyonlarca maaş ve tazminat dağıttığı zaman, Avrupanın dun ücretlerle yaptığı mamulâta karşı durmak fikri müdafaa olunmuştur. Amerikanın vakit vakit yekdiğerine istihlâf eden iki büyük siyasî partisi, Repobliyen ve Demokrat fırkalarının her ikisi, daima himayeci olmuştur. Yalnız aralarında bir derece farkı vardır. Müttehidei

Amerikanın daha ziyade sınaî muntakalarını, yani şimal ve şark kısımlarını temsil eden repoblikyenler pek kuvvetli himayeci oldukları halde, iktidarını kısmen erbabı ziraatten alan ve mebzul mevaddı ziraiyesini satmak için diğer memleketlere kapı açtırmak zaruretine kail bulunan demokratlar biraz daha mutedil himayecidirler, denilebilir. Bunun içindir ki bu partilerin yekdiğerini istihlâf edişine göre, himaye fikri Amerikada bazan şiddet bazan hiffet kespetsmiş, fakat son kırk sene zarfında hareket daima ağır resimlere doğru olmuştur. 1890 *Mac - Kinley* tarifesi ağır bir tarife idi. Onu takip eden *Dingley* tarifesi kahhar bir tarife olmuş, aynı mahiyetteki 1909 *Payne Aldrich* tarifesini 1913 te bazı tenzilâtı muhtevi *Underwood* tarifesi takip etmiş ve nihayet 1921 ve bilhassa son 1930 tarifeleri himayenin şiddetini, eski tarifeleri gölgede bırakacak derecelere kadar götürmüş, Avrupada bir çok itirazları celp ve hatta, yalnız bir fikir halinde kalmakla beraber, Amerikaya karşı bir avrupa gümrük ittihadı meyilleri uyandırmıştır. Filhakika Amerikada himaye rejiminden bahsedildiği zaman bu memleketin kırk sekiz devletten müteşekkil ve Avrupa kadar vasi bir ülke olduğu ve bu devletler arasında mutlak bir serbestii mübadele hükümrân bulunduğu unutulmamalıdır. Bu, hemen de bütün Avrupa kıt'asının, bir gümrük ittihadile birleşip, Amerikaya karşı durmasına benzer bir şeydir.

Avrupada, on dokuzuncu asrın son nısfında, himaye cereyanını ilk açan memleket Almanya olmuştur. Gümrük siyaseti hususunda Almanya iptida kendisine en muvafık gelen bir siyaset takip etmiş, 1833 ü müteakıp *Zollverein* namını alan gümrük ittihadile Alman devletleri arasında gümrük resmini kaldırdıktan ve bu suretle siyasi ittihadının zeminini kurduktan sonra serbestii mübadele devrinde, bu serbestii cereyanlarını takip etmiş nihayet siyasi ittihadı tamam olup ta İmparatorluk teşekkül edince, sınaî bir devlet olmak emelile himaye vadisine sapsmıştır. 1879 da, az zamanda bütün Avrupayı istilâ edecek olan, himaye rejimini ilk açan Almanya olmuş ve onu Avusturya takip etmiştir.

Almanya himayeden büyük istifadeler ederek yirmi sene zarfında sınaî devlet olmak gayesine ulaşmış, 1892 - 1894 den itibaren mamulâtına mahreç aramak endişesile ticaret muahedeleri aktine sai olmuş ve bunda da her devletten ziyade muvaffakiyet ibraz etmiştir. 1906 tarifesi himaye derecesini artırdığı gibi harbi umumiden sonra, Versay muahedesinin 296 ıncı maddesi mucibince altı sene müddetle harpten evvelki rüsumu tezyit

edememek mecburiyetine rağmen, Mark iflâsını müteakıp, emsal kabulü suretile tarifeler haddi lâyıkına iblâğ edilmiş ve 1925 yeni tarifesi himaye şiddetini bir kat daha artırmıştır. Almanya harbi umumiden sonra da eski ticaret muahedeleri siyasetine sadık kalmış olan bir memlekettir.

On dokuzuncu asrın son nisfında himaye vadisinde Almanya ve Avusturyayı takip eden memleket yine Fransa olmuştur. Serbest mübadele karşı ilk reaksiyon 1860, İngiliz 1862, Belçika ticaret muahedelerinin feshiyle başlamış, 1872 de ithalât resmi biraz artırılmıştır. Fakat ithalât rüsumunu umumî surette artıran ve *Advalorem* usul yerine sıklığı eşya tarife usulünü vaz eden ilk tarife 1881 tarifesidir. Bununla beraber bu tarifede Amerika ziraî rekabetine ve filoksera hasebile buhran geçirmekte olan bağcılığın himayesine kâfi bir tarife olarak telâkki edilmemişti. Bu devirde Fransada her taraftan himaye tedbirleri talep edilmekte, ticaret muahedelerinin feshi istenmekte, sanayii de kâfi derecede koruyacak muhtar bir tarife talep olunmakta idi. 1886 da İtalya ile olan ticaret muahedesi fesh olunmuş ve iki memleket arasında bir tarife muharebesine meydan verilmişti. Bu ahval Fransanın kat'î bir himaye rejimine doğru gitmekte olduğunun delili idi. Ve nitekim 1892 de başvekil *Méline* in zamanında esas hatları itibarile elyevm tamamen cari olan himaye rejimine kat'î surette girilmiştir.

Bu rejimle Fransa kendisini uzun vadeli ticaret mukaveleleriyle bağlayan ahdi tarife usulünü terk etmiş ve her zaman kendi arzusu ile değişen muhtar tarife usulüne girmiştir. Bu suretle biri azamî, diğeri asgarî iki tarife vücade getirilmiş, Fransaya müsaade göstermeyen memleketler birincisine, ticaret mukaveleleri aktetmek suretile müsaade gösterenler ikincisine tabi tutulmuştur. Bu sistem mucibince Fransa her iki tarifeye de hâkim olup resimlerin mikdarını dilediği gibi artırmak salâhiyetini haizdi. Asgarî tarife dahi ziraat ve sanayii himaye esasına göre tanzim edilmişti. 1910 tadilinde bunda bir kat daha ileriye gidilmiş asgarî tarife yükseldiği gibi iki tarife arasındaki fark ta % 50 nispetine çıkarılmıştır. Harbi umumî içinde, kifayeti iktisadiyeyi ve hesap müvazenesini temin ve emvalin düşman memleketlere kaçmasına mani olmak için, ithalât ve ihracat memnuiyetlerine doğru gidilmiş, harbi umumiden sonra bütün bunlar kaldırılarak tekrar himaye maksadına teveccüh ve tarifeler mütemadiyen tezayüt istikametinde tadil olunmuştur. Fransa, harbi umumiden evvelki para mikyasına müstenit olan tarifelerini esasından teptil edememiş olduğundan,

maliye vekâletinde tesis edilen bir komisyon marifetile, muttarit zamanlarda yeni fiatlara göre tarife emsalini değiştirmek tarikine girmiştir. Her maddenin fiatlerdeki tahavvüle göre ayrı bir emsali vardır. Ayrıca tarifedeki resimler pek çok artırılmış ve asgarî tarife ile azamî tarife arasındaki fark 100 - 400 nispetine çıkarılmıştır. Fransa 1918 denberi bütün ticaret mukavelelerini fesh etmiş olup şimdi yalnız kısa vadeli ve kolaylıkla kabili fesih ticarî itilâflar *Accords commerciaux* ile idare olunmakta ve bunlarda da hiç bir zaman asgarî tarifesi kadar gitmiyerek azamî tarife üzerinden muayyen nispetlerde tenzilât yapmayı kabul etmektedir. Bu muahedelere en ziyade mazharı müsaade devlet maddesini ilâve hususunda da çok hasis davranılmıştır. 1930 - 1931 denberi Fransızlar, harbî umumide yaptıkları gibi, tarifelerinin muayyen ve mahdut maddelerini kontenjanlara tâbi tutmuş yani bu maddelerden memlekete vaki olacak ithalât miktarını tahdit etmişlerdir. Bir çok Fransız iktisatçıları bu vaziyetlerin Fransız haricî ticaretini tevsia müsait bir sistem olmadığı noktasında ittifak etmektedirler.

Himaye yolunda İngiltere, Holanda, Belçika gibi bir kaç devlet hariç kalmak üzere bütün Avrupa devletleri Fransayı takip etmişler, 1877 den itibaren Rusya, İspanya, İtalya, Avusturya, Romanya, İsviçre ve Portekiz devletleri ağır gümrükler himayesi altına iltica ettikleri gibi harpten sonra gerek bunlar, gerek yeni teşekkül eden Avrupa devletleri himaye hareketlerini son derece ileri götürmüşlerdir. Yakın komşumuz olan Yunanistan, Bulgaristan ve Yugoslavya da bu hareketin haricinde değildir. Aynı hareket Avrupa haricindeki kıt'alarda, ezcümle Asya ve Avusturalyada şiddetini göstermiştir.

Serbest mübadelenin klasik vatani olan İngiltere bile, bir zamanlar bu memleketin sanayide yükselmesinin en büyük bir âmili olmasına ve burada adeta bir din halini iktisap etmiş bulunmasına rağmen, bu siyasetine sadık kalamamış *Free Trade* siyaseti burada da inhilâle uğramıştır : Bu bapta ilk mücadele hareketi, yirminci asrın ilk senelerinde, Transival harbinin meşhur başvekili *Josephe Chamberlain* tarafından açılmıştır. Çemberlayn serbest mübadele tezine *Imperialisme économique* iddiasile cevap vermekte idi. Bu siyasetten kastedilen mana şudur : Serbest mübadele İngiltere ile müstemlike ve dominyonları arasındaki ticaretin tevesüüne manidir. Açık kapı politikası takip eden İngiltere her memlekete karşı aynı muameleyi göstermekte olduğundan müstemlekeleri kendisine mal satamamakta ve mütekabilen kâfi derecede mal satın alamamaktadır.

Büyük İngiliz İmparatorluğunu teşkil eden memleketler arasında, yalnız bir siyasi rabıta değil bir maddî menfaat ittihadı husule getirmek ve bu suretle bu memleketleri iktisadî sahada yekdiğerine daha sıkı bir surette bağlamak lâzımdır. İngiltere bir himaye siyasetine girip te müstemlekelere karşı daha müsaadekâr diğer memleketlere karşı daha ağır bir tarife tatbik edecek olursa istenilen rabıtanın husulüne vasi miyasta hizmet edilmiş olacaktır. Yeni Zelland, Avusturalya, Cenubî Afrika gibi İngiltereye müsaadekâr vaziyet göstermekte olan dominyonları müteakabil tarifelerle teşci etmek lâzımdır. Bu siyasetin muarızları İngilterenin müstemlekâtile olan ticaretinin, bütün haricî ticaretinin ancak üçte birini teşkil ettiğini, Avrupa ve Amerika ile olan ticaretin bunun iki misline balığ olduğunu göstermekte ve müstemlekelerin İngiltereye ancak gıdaî ve iptidaî maddeler satmasına binaen himaye siyasetinin İngilterede bir taraftan istihsali diğer taraftan maişeti pahalandıracığını iddia etmekte idiler. Bu ihtilâf Çemberlaynın mensup olduğu muhafazakâr parti içinde bir itirakı mucip olmuş himayeciler *Unioniste* namı altında bir hizip teşkil etmişlerdi. Himayenin diğer müdafileri de serbest ticarete *Free Trade* müteakabil ticaret *Fair trade* nazariyesile mukabele etmekte ve İngilterenin ticarî vaziyetinin artık on dokuzuncu asrın nısfı evvelinde olduğu gibi rakipsiz bir vaziyet olmadığını, İngiliz emteası dünyanın her tarafında ağır gümrüklerle karşılaşır ve rekabette mağlup olurken İngilterenin dünyanın fazla eşyasına bir boşaltma mahalli olmasının doğru olamayacağını, diğer memleketlere kapı açtırmak için olsun kapıları bir dereceye kadar kapamak lâzım geleceğini ortaya sürmekte idiler. 1906 intihabatı bütün bu serbest mübadele ve himaye ihtilâflarını halletmiş, muhafazakâr parti liberal fırka tarafından mağlup edilince himaye fikirleri harbî umumiye kadar muvakkat bir istirahat devresi geçirmiş ve fakat umumî harpte, bilhassa onu takip eden senelerde, eskisinden daha kuvvetli bir şekilde ortaya çıkmıştır: Bu devirde himaye fikirlerini İngilterede daha ziyade olgun bir hale sokmağa saik olan keyfiyet, İngiliz sanayiinin geçirmekte olduğu müzmin buhran neticesi olarak, gittikçe daha tehlikeli bir manzara arzeden işsizlik *Chômage* keyfiyetidir. Efkârı umumiye bu manzara karşısında harbî umumiden evvelce olduğu kadar lâkayıt kalamamış ve siyaset de bu cereyana tâbi olarak harpten evvel yalnız malî maksatla alınmakta olan resimlere, 1915 *Mac Kenna* kanunile ve müvazenei ticarete ve himaye gâyesine doğru yürümek maksadile, bir çok sanayi maddeleri üzerine *Ad*

valorem % 33,5 nispetine kadar giden himayekâr resimler konmuştur. 1916 senesinde konservatör partisi reisi Lord *Balfour* un riyasetinde İngiliz ticaret siyasetini etüt etmek üzere teşkil edilen komisyon memleketin müdafaası ve sanayiın teşviki için anahtar san'atler *Key industrie* namını verdiği bilhassa kimyevî, züccacî, elektrik, makine ve ilh. gibi İngilterenin esas san'atlerini himaye altına almış ve müstemlekeler hakkında ayrıca müsaadeli vaziyetler ihdas edilmiştir. Bundan başka *Dumpinge* ve âcil himaye zaruretlerine karşı mütelâfi resimlerle harekete geçmek için ticaret vekâletine salâhiyet verilmiştir. Bu kısa izahat İngilterenin daha harbi umumidenberi himaye sahasına kuvvetli adımlarla girmiş olduğunu göstermeğe kâfidir. 1931 intihabında liberal ve *Travailliste* lerin tam mağlûbiyeti ve konservatörlerin kahir galebesi İngilterenin bu vadide daha çok ileri gideceğini göstermekte olup mali ve iktisadî buhrana çaresiz olmak üzere gümrük resimlerinin artırılması *Mac Donald* ın riyasetinde son teşekkül eden milli hükûmetin en esaslı meşgalelerinden birini teşkil etmektedir.

Hülâsa harbi umumiden sonra vaziyet, dünyanın hemen her tarafında himaye siyasetinin harbi umumiden evvelkine nazaran son derece ileri gittiğini ve bilhassa son bir kaç sene zarfında şiddetini bir kat daha artırdığını göstermektedir. Bütün dünyayı bunaltıcı denecek kadar kesif bir himaye bulutu kaplamıştır. İngiliz muharrirlerinden *Morisson Bell* gümrükler hakkında Avrupanın bir haritasını vücude getirmiş olup bu haritada her memleket gümrük tarifesinin yüksekliğinde duvarlarla yekdiğerinden ayrılmıştır. Bu suretle milletleri hüceralere sokan, memleketleri kompartımanlara ayıran bir Avrupa tasviri kadar belîğ bir himaye ifadesi pek az bulunur. Gerçi devlet mümessilleri konferanslar, cemiyetlerde arzı vücut ettikleri zamanlarda dima himaye ifratından şikâyet ederler. Milletler cemiyetinin himayesi altında toplanan 1928 Genevê iktisat konferansı mutlak bir serbestii mübadele değilse bile resimlerin tenzilini, memnuiyetlerin reffini, hattâ 1929 da aktolunan konvansiyonla, devletlerin yekdiğerine karşı bilâ kaydüşart en ziyade mazharı müsaade devlet muamelesi hakkını bahşetmesini tavsiye etmektedir. Ayrıca merkezî avrupada teşekkül etmiş olan gümrük ittihatları cemiyetleri Almanya, Belçika, Fransa gibi devletler arasında gümrük itilâfları aktedilmesini istemekte, Balkan konferansı Balkan devletleri arasında bir gümrük ittihadı teşkilini tavsiye etmekte bazı Avrupa devletleri, Tuna devletlerini bir gümrük ittihadile bir-

leştirmek istemektedirler. Bütün bu tezahurata rağmen resmi siyasetin ve hükümet icraatının gittiği istikamet mütemadiyen gümrük resimlerini artırmak cihetine doğrudur. En ziyade mazharı müsaade devlet maddesi eski itibarını kaybetmiş, bin türlü ihtirazlarla bahşolunan bir madde haline girmiştir. Devletler uzun vadeli ticaret muahedeleri aktinden içtinap etmekte, kısa vadeli konvansiyonlar veya icarî itilâflar aktile iktifa ve bunu da, küçük bir ihbarı müteakıp, daima feshetmek salâhiyetini muhafaza etmektedirler. Her yerde hükümetler idarî kararlarla gümrük resimlerini artırmak, veya memnuiyetler ihdas etmek salâhiyetini almışlar ve son senelerde ithalât miktarının haddi azamisini zaman değiştirmek tarikine girmişlerdir. Bu son usule gümrüklerde *Contingement* usulü namı verilmektedir. Bu, himayenin en müfrit, beynelmilel ticaretin en istikrarsız şeklidir. Harbî umuminin vücade getirdiği yeni memleketler ve genç milletlerin her biri bilhassa ayrıldığı memleket sanayiinden korkmakta, siyasi istiklâlini tahkim için evveleminde iktisadî istiklâl iddia etmektedir. Harbin abluka hatıraları eski büyük devletlerde bile tevlit ettiği mahrumiyetlerle, bir iktisadî tesanüt dersi olmaktan ziyade harp anında kendi kendine kifayet edebilmek için daha sulh zamanında işe başlamak fikirlerini galebe ettirmiştir. Bütün bu manzara beynelmilel ticaretin âtisi için ümit verici bir manzara değildir. İçinde bulunduğumuz 1930 buhranında bu kapalı iktisat *Economic fermée* siyasetinin doğurmuş olduğu tahditlerin çok büyük bir âmil teşkil ettiğinde hiç şüphe etmemelidir. Bunun için iktisatçılar bu müteakıl tahditlerin beynelmilel daha samimi anlaşmalarla şiddetini tahfif etmesini bütün beşeriyetin menafii namına şayanı temenni addederler.

Darülfünun İktisat Müderrisi

İBRAHİM FAZIL